

ЗАРАФШОН ВОХАСИНИНГ ЮҚОРИ ХУДУДЛАРИДА ҚИШЛОҚ АХОЛИСИ МОЛЛАРИДА ҚОРАМОЛЛАРНИНГ ҚОН-ПАЗИТАР КАСАЛЛИКЛАРИНИ ТАРҚАЛИШ ДАРАЖАСИНИ ТАҚҚОСЛАБ ЎРГАНИШ НАТИЖАЛАРИ

Каримова Н.У.

Докторант Ветеринария илмий-тадқиқот институти

Резюме: Изучено распространение кровепаразитарных заболеваний крупного рогатого скота в верховьях Зарафшанской долины, при этом установлено широкое распространение тейлериоза, пироплазмоза и бабезиоза, а также переносчиков болезней.

Ключевые слова: исследования, развития крови, паразитарные болезни, животные, товар сельского населения

Пироплазмоз (гемоглобинурия) Тейлериоз (оғир холати)

Илмий тадқиқотлар Зарафшон воҳасининг юқори ҳудудларида жойлашган Ургут, Булунгур, Тайлоқ, Жомбой туман ҳудудларига сафарлар уюштирилди. Олиб борилган тадқиқотлар натижасида сафар уюштирилган барча туман ҳудудларида қорамолларнинг қон-паразитар касалликлари эпизоотик ҳолатни ташкил қилиши ва чорвачиликни ривожлантиришда катта иқтисодий зарар келтираётганлиги чорвадорлар ва ветеринария ходимлари томонидан эътироф этилди. Ушбу далилларни исботига амин бўлиш мақсадида ҳар бир туман ҳудудидан биттадан манзил ёки қишлоқ аҳолиси моллари олинди уларни кўпчилиги клиник кўрикдан ўтказилди, касаллик тарқатувчи каналар терилди, уларни турлари аниқланди ва шу билан бир вақтда паразитологик текширишлар учун молларни периферик қон томирларидан суртмалар олинди. Жумладан, Зарафшон дарёсининг юқори ҳудуди чап қирғоғида жойлашган Ургут туман Сарой қишлоқ, Зарафшон дарёсининг чап қирғоғида жойлашган Тайлоқ туман

Зарафшон қишлоқ, Зарафшон дарёсининг ўнг қирғоғида жойлашган Булунғур туман Мўғол қишлоқ ва Зарафшон дарёсининг ўнг қирғоғида жойлашган Жомбой туман Қўриқхона қишлоқ аҳолиси молларида қорамоллар қон-паразитар касалликларини тарқалиш даражаси, касаллик қўзғатувчи паразитларни патогенлик, марфологик хусусиятларини таққослаб ўрганиш бўйича тадқиқотлар олиб борилди.

Кана биотоплари (Зарафшон д.ёқаларида) Каналанган мол

Ветеринария ҳисобот далилларига эътиборан Сарой қишлоқ аҳолисининг 220 бош молларидан ўтган 2020 йили 16 боши тейлериоз ва 12 боши пироплазмоз билан касалланганлиги, Зарафшон қишлоқ аҳолисининг 210 бош молларидан 12 бош тейлериоз ва 14 боши пироплазмоз, Мўғол қишлоқ аҳолисининг 250 бош молларидан 13 боши тейлериоз ва 12 боши пироплазмоз, Қўриқхона қишлоқ аҳолисининг 180 бош моллардан 11 боши тейлериоз ва 8 боши пироплазмоз, 2 бош бабезиоз билан касалланганлиги маълум қилинган

2021 йилда олиб борилган тадқиқотлар натижасида Ургут туман Сарой қишлоқ аҳолиси молларидан 6 боши тейлериоз, 3 боши пироплазмоз, 1 бош бабезиоз(франсаиеллэз), Тайлоқ тумани Зарафшон қишлоқ аҳолиси молларидан 3 боши тейлериоз, 6 боши пироплазмоз ва 2 бош бабезиоз, Булунғур тумани Мўғол қишлоқ аҳолиси молларидан 5 боши тейлериоз ва 2 бош пироплазмоз ва 1 бош бабезиоз, Жомбой тумани Қўриқхона қишлоқ аҳолиси молларидан 5 боши тейлериоз, 3 боши пироплазмоз, 2 бош бабезиоз билан касалланганлиги аниқланди (1-жадвал).

Зарафшон воҳасининг юқори ҳудудларида қорамоллар қон-паразитар касалликларини тарқалиш даражасини таққослаб ўрганиш натижалари

Худуд	Мол сони	Касаллик	2020вет.ҳ-ти бўйича касалланган	2021 йилда касалланган моллар 50 бош молдан олинган қон суртмаларини паразитологик текшири
Ургут туман Сарой қишлоқ ах. Моллари	220	Тейлериоз Пироплазм Бабезиоз	16 12 -	6 3 1
Тайлоқ туман Зарафшон қиш. ах. Мол	210	Тейлериоз Пироплазм Бабезиоз	12 14 -	3 6 2
Булунгур тум Муғол қиш. ах. моллари	250	Тейлер Пироплазм Бабезиоз	13 12 -	5 2 1
Жомбой Туман Кўриқхона қ.ах. моллари	180	Тейлериоз Пироплазм Бабезиоз	11 8 -	5 3 2

Касалланган молларда тейлериоз ва пироплазмозни клиник белгилари ва периферик қон томирларидан олинган суртмаларда паразитар реакция намоён бўлганлиги аниқланди. Касал моллардан штаммлар ажратилди ва улар криоконсервация қилинди. Шу билан бир вақтда касалланган моллардан касаллик тарқатувчи каналар терилди ва улар культивацияга қўйилди. Эпизоотик ҳолатга яна ҳам аниқлик киритишда паразитологик текшириш учун ҳар бир қишлоқ аҳолиси молларидан 50 бош молдан қон суртмалари олинди. Қон суртмалари этил спиртида фиксация қилинди ва Романовский Гимза краскасида бўялди ва паразитологик текширишлар олиб борилди.

Олиб борилган тадқиқотлар натижасида Зарафшон воҳасининг йўқори ҳудудларида қорамоллардан олинган қон суртмаларини паразитологик текширишлар натижасида ушбу ҳудудларда қорамоллар 28% гача тейлериалар ва 14 % гача пироплазмалар билан зарарланганлиги аниқланди (2-жадвал).

Қон суртмаларини паразитологик текшириш натижалари

Худудлар	Манба	Қон суртмаси сони	Қон суртмаларини паразитологик текширишлар натижаси
Сарой қишлоқ аҳолиси моллари	Зарафшон воҳасини юқори худуди	50	8 таси (16%) тейлериялар, 4 таси (8%) пироплазмалар билан зарарланганлиги аниқланди.
Зарафшон қишлоқ аҳолиси моллари	Зарафшон воҳасини юқори худуди	50	12 таси (24%) тейлериялар, 7 таси (14%) пироплазмалар билан зарарланганлиги аниқланди.
Мўғол қишлоқ аҳолиси моллари	Зарафшон воҳасини юқори худуди	50	10 таси (20%) тейлериялар, 6 таси (12%) пироплазмалар билан зарарланганлиги аниқланди.
Қўриқхонақишлоқ аҳолиси моллари	Зарафшон воҳасини юқори худуди	50	14 таси (28%) тейлериялар, 5 таси (10%) пироплазмалар билан зарарланганлиги аниқланди

Зарафшон воҳасининг юқори худудларида қорамоллар қон-паразитар касалликларини тарқатувчи каналар фаунаси ҳамда тарқалиш даражасини аниқлаш бўйича тадқиқотлар Ургут, Тайлоқ, Булунгур, Жомбой туман қишлоқ аҳолиси қорамолларида олиб борилди. Касалланган моллардан касаллик тарқатувчи каналарни имаго шакли терилди ва улар культивацияга қўйилди.

Олиб борилган тадқиқотлар натижаси 3-жадвалда келтирилган бўлиб ундан маълум бўлишича тадқиқотлар олиб борилган худудларда каналанган молларни 32 % гача бўлган миқдорини *Woophilus calcaratus*, 68% гача бўлган миқдорини *Hyalomma anatolicum* ташкил қилиши аниқланди, *H. detritum* каналари кузатилмади.

Каналардан генерация олиш жараёни Каналарнинг тухум қўйиш (генерация)

Касаллик тарқатувчи каналар фаунаси

Т.р.	Хўжалик	Текширилган қорамол сони	Каналанган мол сони ва %	Шундан		
				<i>V. Calcaratus</i> %	<i>H. anatomicum</i> %	<i>H. detritum</i> %
1.	Ургут тум Сарой қ.ах. моллари	110	37 (33,64%)	12 бош (32,29%)	25 бош (67,57%)	-
2.	Тайлоқ тум.Зарафшон қишлоқ а.м.	120	35 (29,18%)	20 бош (57,58%)	15 бош (42,43%)	-
3.	Булунғур тум Мўғол қишл.ах. мол.	100	44 (44,00%)	14 бош (31,82%)	30 бош (68,19%)	-
4.	Жомбой туман Қўриқхона қишл. ах мол.	98	27 (27,56%)	9 бош (33,45%)	15 бош (55,56%)	-

Шундай қилиб, Зарафшон воҳасининг юқори худудларида *Boophilus calcaratus* каналанган молларни 32 % гачасини ташкил қилган бўлса, *Hyalomma anatolicum* каналари каналанган молларни 68% гача бўлган миқдорини ташкил қилди ва шу билан бир вақтда *Hyalomma detritum* каналари тарқалмаганлиги эътироф қилинди.

Хулосалар:

1. Тадқиқотлар олиб борилган Зарафшон воҳасининг юқори худудларида жойлашган Ургут туман Сарой қишлоқ аҳолиси молларини 220 бошидан 6 боши тейлериоз, 3 боши пироплазмоз, 1 бош бабезиоз(франсаиеллэз), Тайлоқ тумани Зарафшон қишлоқ аҳолиси молларини 210 бошидан 3 боши тейлериоз, 6 боши пироплазмоз ва 2 бош бабезиоз, Булунғур тумани Мўғол қишлоқ аҳолиси молларидни 250 бошидан 5 боши тейлериоз ва 2 бош пироплазмоз ва 1 бош бабезиоз, Жомбой тумани Қўриқхона қишлоқ аҳолиси молларини 180 бошидан 5 боши тейлериоз, 3 боши пироплазмоз, 2 бош бабезиоз билан касалланганлиги аниқланди.

2. Зарафшон воҳасининг йўқори худудларида қорамоллардан олинган қон суртмаларини паразитологик текширишлар натижасида ушбу худудларда қорамоллар 28% гача тейлериалар ва 14 % гача пироплазмалар билан зарарланганлиги аниқланди.

3. Зарафшон воҳасининг юқори худудларида *Boophilus calcaratus* каналанган молларни 32 % гачасини ташкил қилган бўлса, *Hyalomma anatolicum* каналари каналанган молларни 68% гача бўлган миқдорини ташкил қилди ва шу билан бир вақтда *Hyalomma detritum* каналари тарқалмаганлиги эътироф қилинди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Распространение пироплазмидозов в Заравшанской долине. Ж.Ветеринария, 1996, №3 б.17-18.

2 Гафуров А.Г. Развитие протозоологической науки в Узбекистане ж. Сельское хозяйства Узбекистана, 1999, №4 – С. 26–27.

3. Гафуров А.Г., Давлатов Р.Б., Расулов Ў.И. Қишлоқ хўжалик ҳайвонларининг протозой касалликлари. Китоб. Самарқанд 2010. – 125 б.

4. Гафуров А.Г. Қишлоқ хўжалик ҳайвонларининг протозой касалликлари ва протозоология фанининг туюқсалиш имкониятлари. Ҳайвон ва паррандаларда ўта хавфли касалликларнинг тарқалиши ва уларга қарши кураш чоралари. Самарқанд 2016-68 – 72 б.

5. Гафуров А.Г., Давлатов Р.Б., Расулов Ў.И. Ветеринария протозоологияси. Ўқув қўлланма Самарқанд 2013й. – 120б.